

Halmy Kund

Stagnálás vagy devalválódás?

Részletek egy kulturális állapotfelmérésből,
1990–2020 (Könnyűzene, táncalkalom,
kiállítás, olvasás)

Írásom egy nagyobb léptékű kutatás szűkebb kiterjedésű fázisait mutatja be, témája a kulturális javak létrejöttének és befogadásának problematikája, változó tendenciája; gyakorlati terminológiával élve, a kulturális „termelés” és „fogyasztás” dinamikáját, kölcsönhatásait és a hosszabb távú következményeit kívánja körüljárni.

Kutatásom összehasonlító jellegét az adja, hogy három időszak benyomásait, emlékeit, tapasztalatait veti össze. Művelődési kérdések vizsgálatakor hozzávetőleg tízéves periódusokat érdemes összehasonlítani, a rendszerváltás témakörét érintve ezért az első merítést 1992 tájkára teszem. Ezt követi a 2005 körüli időszak, és végül az utolsó merítés 2018-ból származik. Ezáltal hozzávetőleg tizenhárom évente kapunk egy metszetet az ország kulturális érdeklődéséről, állapotáról és az egyén műveltségi helyzetéről.

A harmincéves intervallumon belül a kultúra területén egy nagyon figyelemreméltó mozgás, elválkozás tapasztalható,

melynek tendenciája egyértelmű irányt mutat.¹ Előrebocsájtható a kutatási eredményekkel összhangban, hogy ez az irány a kulturális élet felszínén tapasztalható pozitív jelek, élénkség, pezsgés ellenére meglehetősen regresszív, devalválódó, összességében lehangoló képet nyújt.

Nem találhatunk jobb módszert az egyes ember kulturális helyzetének és a minőségi kultúrával, az ún. „magas” műveltséggel való kapcsolatának vizsgálatára, minthogy *feltérképezzük* az egyes művészeti ágak iránt megnyilvánuló érdeklődést és annak mélységét. Természetesen mellékesebb témák, kultúrán kívüli területek megközelítése révén is további információhoz juthat az ember, mely megtámaszthatja az előfeltevést. A kutatás során az információszerzés alapvető módszere az interjúkészítés volt, ennek nagyobb terjedelmű, ún. *mélyinterjú* változata, és rövidebb, állapotfelmérő kategóriába tartozó verziója is készült.

Az elsődleges cél a viszonylag keveset vizsgált befogadói oldal elemzése. Az *alkotói,*

kultúrateremtő szféra jobban ismert és megértett, analízisekben inkább leírt, mint az ún. (jobb kifejezés híján) *felhasználói oldal*.

A rendszerváltást követően fokozatosan tapasztalhatóvá vált az az alapélmény, mely a kulturális étellel érintkező, az iránt érdeklődő, vagy azt alakító társadalmi csoportok számára egyértelművé tette, hogy felborult a kultúra létrehozója és befogadója közötti természetes viszony. Paradox módon nem a kulturális javak hiánya jelentette a problémát, sőt a kulturális sokszínűség, diverzitás 1990 óta folyamatosan nőtt is. Ezzel szemben a könyvkiadás mennyiségi dimenziója például szűkült, a hatalmas példányszámok végérvényesen a hatvanas-hetvenes évek sajátjai maradtak.² A kultúra mélyebb rétegeinek, valódi értelmének befogadása, feldolgozása és a közösségi életben például az érintkezések, a társalgások során történő megjelenése egyértelműen csökkent, felszínesedni kezdett.³ Folyamatosan csökkenő tendenciát mutat a minőségi, tartalmi kérdések megbeszélése,

¹ Maróti Andor: A műveltség tartalma és gyakorlati „haszna”. *Kultúra és Közösség (KÉK)*, 2016/2 (április–június), [99–104.] 102. <http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2016/2/07.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.)

² *Magyarország, 1989–2009. A változások tükrében*. Budapest, KSH, 2010, 28. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo1989_2009.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.).

³ A szaktudás és a műveltség különbségéről lásd: Maróti Andor: *Gondolatok a kultúráról, műveltségről és a közművelődésről*. Budapest, Trefort, 2007, 99.

megvitatása, a valódi, mély létélmények megosztása – a kommunikáció színessége, nyitottsága és széleskörű mivolta ellenére. Ez minden kommunikációs színtérre – a valós idejű, személyes beszélgetésekre éppúgy, mint a virtuális térben zajló eszmecserékre – igaz. A beszélgetések élénksége dacára, a sekélyesség, a fecsegés, sőt a „locogás” a közvetlen kommunikációk hozzávetőleg nyolcvan százalékanak jellemzője lett. (Ez esetben a fajsúlyosabb beszélgetéseknél is megfigyelhető problémára utalok – természetesen van helye a „fecsegésnek” a könnyed, rövid ideig tartó beszélgetésekben.) Megfigyelésem szerint több évtizede tartó, fokozatos folyamatról beszélünk, a jelenség sokrétű, eredői ráadásul a távolabbi időkre vezetnek. A személyek közti verbális érintkezésekből, televíziós műsorokból, internetes oldalak látogatottságából, a közösségi médiából, és nem utolsósorban a kulturális programok alapján látletet lehet venni a műveltségi szintek és színterek helyzetéről, a társadalmi csoportok kulturális állapotáról.⁴

Természetesen a helyzet alakulása társadalmi rétegenként és korcsoportonként különböző. Egyértelmű, hogy az idősebb generációkra kevésbé jellemző a sekélyesedés és a mélyebb ismeretek hiánya, mint a fiatalabbakra (kitágítva a kört a tizenévesekig, sőt a gyermekekig). Ismerve a legmodernebb technika hatásait, paradoxnak tűnhetnek ezek a megállapítások. Pontosan a technikai eszközök

megjelenésének sokrétűsége, elterjedése és egyre könnyebb elérhetősége révén elvileg egyre több minőségi információhoz juthatunk: általánosabb, illetve egyre mélyebb műveltségi rétegek válnak elérhetővé. A szabadidős programok között hemzsegnek a magas műveltséget közvetítő események, a híradások is folyamatosan beszámolnak ezekről, színes, pezsgő kulturális életet jelenítve meg, mégis, a társadalmi érintkezések során lesújtó valóságként jelenik meg az elsekélyesedés, az érdektelenség és a kommersz témák tobzódása. Az 1990-es években ennek jelei még kevésbé mutatkoztak Magyarországon, bár az 1997-ben indult kereskedelmi televíziózás hatásai pár éven belül jelentkeztek a kulturális fogyasztás területén.⁵

E kultúrakutató projekt keretein belül az összes lényeges kulturális terület helyzetét megvizsgáltam, mert részletes képet csak a művészi és tudományos világ kibocsátó-befogadó viszonyának (lehetőleg) teljes felmérése alapján kaphatunk. A kutatásból adott ízelítőként következzenek most négy konkrét kulturális szféra változásainak összefoglalása és a nehezen megragadható devalválódás bemutatása.

KÖNNYŰZENEI KONCERTEK LÁTOGATÁSA

A várt eredményektől messze eltérő adatokat hozott az ez irányú vizsgálódás. A kilencvenes évek eleje (sőt, tulajdonképpen a nyolcvanas évek végétől a

kilencvenes évek végéig tartó időszak) az élőzenés könnyűzenei koncertek reneszánszát hozta, és nem csupán a befutott, ismert zenekarokét. Gombamód szaporodtak a fiatalok együttesei, melyek számos újrainduló klubban találtak fellépési lehetőséget és rajongó közönséget. Elsősorban a rock és főként a blues (mint életérzés is) terjedt ismét, nem véletlenül nevezik az időszakot „kis hatvanas éveknek”. Lehetséges, hogy mindezt pusztán a korszak tízen-huszonevesei érzik így, de az bizonyos, hogy társadalmi pezsgését minden generáció érzékelhette. Ez egyértelműen köthető a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójának földcsuszamlásszerű politikai változásaihoz.

Az nem állítható, hogy az élőzenés koncertek száma a kilencvenes években kimagaslóan megnőtt, hiszen a nyolcvanas években, valamint attól visszafelé még inkább virágkorát élte a műfaj. Annál inkább szembetűnő, hogy miként kezdett a kétezres években fogyatkozni e műfaj energiája. Még 1997 és 2002 között volt egy nagy „blues revival”, azt követően, ha nem is síri csönd, de a nagy erővel teret nyerő elektronikus tánczene (mely nem azonos a hasonló célú, hangszeres diszkó zenével) térhódításba kezdett. A 2005-re vonatkozó megnyilatkozások szerint még egyensúly mutatkozik az élőzenés szórakozás (mely tekinthető kulturális eseménynek) és az elejétől a végéig gépzene szórakozás között. (A fiatalok éjszakai kikapcsolódását, ismerkedési lehetőségeinek

⁴ Egy új módszertani példa kulturális állapotfelmérésre: Hill, Robin: Revisiting the term „research culture”. In: *Cornerstones. What do we value in Higher Education?* HERDSA Annual International Conference (Melbourne, 1999. július 12–15.) <https://engineering.unt.edu/sites/default/files/Hill.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.)

⁵ Illés Gabriella: A kereskedelmi televíziózás kialakulása és hatása Magyarországon. *Zempléni Múzsza*, 2017/3 (ősz), [33–45] 37–48. http://epa.oszk.hu/02900/02940/00067/pdf/EPA02940_zempleni_mujsza_2017_03_33-45.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.)

A Hobo Blues Band és a P-mobil közös koncertjének résztvevői a tiszaligeti Sportcsarnokban, a *Kopaszkutya* című film forgatásán, 1981. április 6-án. Forrás: FORTEPAN / Gábor Viktor adományozó, 194655-ös számú fotó

felsorolását – nem kifejezetten kulturális jellegük miatt – most mellőzzük.) 2018-ra teljesen erejét veszítette az élőzenés könnyűzene, a koncertek látogatottsága határozottan csökkent (ez már a kétezres évek elejétől megfigyelhető). Az okok itt is több összetevőből állnak. Sokan vitatnák a fenti kijelentést, hiszen a programfüzetek és fesztiválnaptárak az elmúlt években is telis-tele voltak koncertprogramokkal. Mégis, számos beszámoló szerint érződik a fiatalok lelkesedésének csökkenése, és ez a látogatók számában is tükröződik.⁶ Hol vannak már a nyolcvanas-kilencvenes évek stadionkoncertjei és nagy, rendszeres klubkoncertjei? A rock, a heavy metal, a pop

arénákat töltött meg, generációk számára meghatározó fiatalkori élményeket nyújtva. A műfaj maga veszített erejéből, társadalmi mondanivalójából, lázadó szellemiségéből. Ez viszont visszavezethető a társadalmi környezet és szerkezet, valamint a politikai, gazdasági rendszerek megváltozásához, ha úgy tetszik, homogenizálódásához.

Ennek egyik oka lehet, hogy a látszólagos pezsgés és jólét ellenére az elit és a társadalom többi rétege között nagy gazdasági ellentét feszül, ezért a fiatalok már sokkal inkább a személyes megélhetésükre, előmenetelükre és érvényesülésükre koncentrálnak, mintsem

hogy igényesebb élőzenés koncertekre járjanak. De a valósághoz még közelebbi lehet, hogy a kulturális „fogyasztás” jellege és megváltozása fokozatosan a könnyűzenei piac minden szegmensét érinti. A lemezkiadások – a könyvkiadástól eltérően – drasztikus csökkenést mutatnak, mindez egyértelműen az internetes zenei elérhetőségek, letöltési lehetőségek miatt alakult így. Ez egyben elképesztő műfaji szétesettséghez és egy furcsa csavarként, műfaji homogenitáshoz is vezetett. Leegyszerűsítve: a műfaj lüktetése, szenvedélyessége már a múlté, az elemi erejű zenei mondanót – sajnos egyre csökkenő számban – csak a nagy

⁶ A felvételek természetesen a Covid-19 járvány előtti állapotokra vonatkoznak.

„öregék” képviselik, akiknek koncertjei már-már ritkaság-számba mennek.⁷

Alapvetően a fiatalok – akik a legjelentősebb hallgatói voltak ennek a műfajnak – zenei műveltsége az internet korlátlanlansága ellenére csökken, a könnyűzene régebbi vonulatait már nem ismerik, ami pedig korábban egy rajongó közönség számára elképzelhetetlen volt. 1992-ben a fiatalok, ha szerettek egy zenei irányzatot, annak előzményeit jellemzően harminc-negyven évvel korábbra visszamenően ismerték. A kétezres években ez megváltozott, a könnyűzenei irányzatokat elsőként érte el a fogyasztóivá válás gyötrelmes hatása, adott esetben egy-egy rockszám *Coca-cola* szintű reklámműzénévé silányult. Ez még a televíziós dömping korszaka, melyet lassan váltott fel az internetes videómegosztó csatornák világa, ahol mindenki kedvére keresheti és hallgathatja a (reklámmal teletűzdelt) zenedarabokat. Ezáltal a művészettörténetben a 20. század második felétől az ún. *stíluselmosódás* néven ismert korszak végletesen kiteljesedett a zenei életben. Összességében elmondhatjuk, hogy a zene világát érintette leglátványosabban a kulturális szétesettség, a mondanivalónélküliség és a felszínesség. Természetesen a világ óriási könnyűzenei kínálatában akadnak üdítő és jelentős kivételek, akár mondanivaló szempontjából is, de a stílusirányzatok tekintetében fenn kell tartani a kritikai megjegyzést: homogenizált és kevés

érdekességet hordozó művek születnek, melyek a visszahatnak a fogyasztásra is. Ez elsősorban az élőzenés koncertlátogatásokon, és azon belül is a klubkoncertek látogatásán mérhető le. A vendéglátós, „lakodalmos” irányzatok továbbra is népszerűek, elsősorban Kelet-Magyarországon. Mindezt a társalgási témákban, a beszélgetések kulturális területein kiválóan le lehet mérni, az idősebb és a fiatalabb „célközönségnél” egyaránt.

TÁNCALKALMON VALÓ RÉSZVÉTEL

Kifejezetten szórakoztató jellege miatt első hallásra nem is sorolnánk a kultúra, a művelődés körébe, de ha közelebről megvizsgáljuk azt, hogy mit is jelent a táncalkalom kifejezés, annak társadalmi kölcsönhatásait, civilizációs alapélményét, és az egyén jellemfejlődésére, személyiségfejlődésére gyakorolt hatását, akkor más következtetésekre jutunk. Nem érintve itt a manapság akut problémává váló párkapcsolati gondokat, a fiatalok kapcsolatteremtési lehetőségeit és képességeit, mindenképpen megvizsgálandóvá válik a táncnak, mint részvételi, közösségi alkalomnak a jelensége. Kevés más kulturális területnek van nagyobb aktuális jelentősége, mint a társas érintkezésből építkező táncalkalmak világának létezése, vagy éppen nemlétezése.

A civilizáció hajnala óta jelen van az emberiség életében a tánc, mint a testi önkifejezésnek,

a vallási rituáléknak, a társas együttlétnak, és nem utolsósorban a két nem egymáshoz való közeledésének, egymásra találásának művészete.⁸ Később a társadalmi elit és az alávétetettek tánca (a törzsi viszonyok között élő népek táncát most nem számítva) valamelyest különbözni kezdett egymástól, de az alapfunkcióira ez nem vonatkozott. A tánc mindig, minden történelmi korszakban funkcióval bírt, és teljesen más hőfokon formálódott, mint mondjuk a népi iparművészet vagy a polgári ötvösművészet. A 20. században azután a demokratizálódás, a társadalmi egyenlenségek kisimulásának folyamata oda vezetett, hogy fentről az „udvari”, főúri zene kezdett végleg eltűnni, a parasztzene is visszaszorult, a falusi köznéppedig elindult (bárhogyan is ítéljük meg ezt) a polgárosodás irányába. Ettől kezdve a nagypolgári lét kultúrája, ízlése, nem utolsósorban üzleti érzéke révén felkarolt zenék világa diktálta a zenei műveltség és divat irányát. Európában a könnyebb táncdalok terjedtek, már a századfordulót követően, később pedig az Egyesült Államokból importált afroamerikai jazz és blues zene lett egyre növekvő hatású.

Később az elit „belesüppedt” a demokratikus tömegízlésbe, ami a technológiai újítások révén (rádió, lemezjátszó, később magnetofon) egyre szélesebb körben ismerhette meg a korai divatirányzatokat, zenéket, táncokat. A 20. század középső harmadától kezdve a tánc új fénykorát élte, csak már egységes,

⁷ Példaként álljon itt egy koncertlista a kilencvenes, és egy a kétezzer-tízes évekből: 9 kultikus zenekar legendás budapesti koncertje a nyolcvanas, kilencvenes évekből. *We love Budapest*, 2015. 10. 16. <https://welovebudapest.com/toplistak/9-kultikus-zenekar-legendas-budapesti-koncertje-a-80-as-90-es-evекbol/>; Kollár Bálint: Ezeket a 2018-as koncerteket várjuk legjobban – a Kraftwerk-től a Metallica-ig. *We love Budapest*, 2017. 11. 24. <https://welovebudapest.com/2017/11/24/ezeket-a-2018-as-koncerteket-varjuk-legjobban-a-kraftwerk-tol-a-metallicaig/> (Utolsó letöltések: 2020. 11. 27.)

⁸ A tánc funkcióiról lásd: Sólymos József: *Tánc történet*. Debrecen, magánkiadás, 2002, 17.

Az első budapesti táncház a Liszt Ferenc téri Könyvklubban, 1972. május 6-án. Forrás: FORTEPAN / Szalay Zoltán adományozó, 138774-es számú fotó

mondhatni globális színpadon (legalábbis Európát és Észak-Amerikát érintően.) Ez a társastáncok térhódításának ideje volt. Ugyanakkor az agrártársadalmak táncait sem szabad elfelejtenünk, egyetlen európai nép esetében se. Az ún. *néptánc* Magyarországon a hetvenes évekig szervesen élt a falusi lakosság körében, Erdélyben pedig egy rövid, kilencvenes évekbeli periódust leszámítva egyes területeken máig él (Kalotaszeg, Mezőség, Székelyföld).

Itt kell említést tennünk a hungarikumnak és az egész világon egyedülállónak tekinthető táncházmozgalom kialakulásáról, mely a magyarországi táncalkalmak legjellegzetesebb formájává vált.⁹ Az 1970-es évek elejétől egyre több zenét, táncot kedvelő

fiatal rádöbbsent, hogy elképesztő méretű zene- és tánckincs lelhető fel még élő formájában a Kárpát-medencében. A hatvanas évek kicsit modoros, műdal-, sőt operettszerű népdalelőadásait követően revelatív, kirobbanó élmény volt a gombamód szaporodó kis, illetve nagyobb táncházak megjelenése és felvirágzása. A táncház kifejezés egészen pontosan az erdélyi mezőségi Szék községből származik, ahol a rendszeres, heti többszöri, szerves ismerkedési, szórakozási funkciót betöltő táncházakat rendeztek – a hetvenes-nyolcvanas években intenzíven, de alkalmasszerűen ma is. Ez a Magyarországon kimondottan városi, *revival* mozgalom azóta is fiatalok, családok tízezreit mozgatja meg szerte az országban¹⁰ – összefonódva

a néptáncgyűttesek színpadi fellépéseivel, utánpótláscsoportjaival, valamint természetesen a felhőtlen kikapcsolódással. A nyolcvanas évektől évente megrendezésre került a Budapest Sportcsarnokban (jelenleg: Papp László Sportaréna) az Országos Táncháztalálkozó, mely újabb lökést adott – a téli Néptáncantológia mellett –, mintegy seregszemléjét jelentette a táncház rajongóinak. Ez a folyamat azóta is tart, évente eltérő, hullámzó intenzitással. A húszas-harmincas évek Gyönyösbokréta mozgalma, a hatvanas-hetvenes évek *Ki mit tud?* című televíziós vetélkedője után a 2010-es évekig kellett várni a köztelevízió *Fölszállott a páva* című műsorára, mely korszerű és látványos verseny keretében újabb lökést adott a

⁹ Fábíán Mónika: A táncházmozgalom mint kulturális reprezentáció. Egy vizsgálati lehetőség. *Zempléni Múzsza*, 2016/4 (tél), [20–27] 20. http://epa.oszk.hu/02900/02940/00064/pdf/EPA02940_zmimuzsa_2016_4_020-027.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.).

¹⁰ Jávorszky Béla Szilárd: *A magyar folk története. Népzene, táncház, világzene*. Budapest, Kossuth–Hagyományok Háza, 2013, 184.

néptáncokhoz kötődő fiatal generációknak. Az élénkülés szerte a táncházakban érezhető volt, és ez a folyamat jelenleg is tart. Budapesten például a hét minden napján várja táncház a látogatókat, és ez töretlen az elmúlt húsz-huszonöt évben.¹¹ Azt sem állíthatjuk, hogy a táncház kifejezetten rétegműfaj lenne, mivel a társadalmi csoportok, melyeket érint, annyira vegyesek és széleskörűek, hogy már nyugodtan tekinthetjük „fősodorhoz” tartozó művészeti ágának. A technológiai változások (sokcsatornás televíziós hálózatok, mobilhálózat, internet, illetve a „kézbe vehető internet”) nem befolyásolják hátrányosan e hagyományőrző műfaj létezését, sőt inkább elősegítik terjedését, elérhetőségét (lásd a programok, műsorok, címek, oktatók elérhetőségei, szövevényes láncolatai). Így széttagolódás, hanyatlás és sekélyesedés helyett az 1990-es évek óta még inkább fellendülésről beszélhetünk e téren. A néptánc minőségi mivolta, határozott értékei, esztétikája és társadalmi, ifjúsági funkciója annyira egyértelmű, hogy úgy tűnik, (egyelőre) kikezdehetetlen.

Nem véletlen, hogy ezt a népművészeti irányzatot ilyen hosszan taglalom. A táncnak legalapvetőbb funkciója az ismerkedési, viselkedési és párkapcsolati szokások alakítása, sőt kialakítása, amire manapság égetően nagy szükség van a fiatalok körében. Úgy is fogalmazhatunk – akár a táncoktatók –, hogy a férfi tanuljon meg „megállni”, a nő pedig „mennni”. Megtanulni egymás szemébe nézni, őszinte

szándékot kifejezni, kulturáltan egymáshoz érni, táncra felkérni, azt fogadni stb. Rengeteg alapvető viselkedési norma tanulható meg a táncrendekben való részvétel által. Erre kiválóan alkalmas a magyar néptánc, de másfajta társastáncok is (például a latin-amerikai tangó, salsa, rumba stb.). Ezek a táncok szintén gyakorolhatók Magyarországon, tartósan itt vannak, de inkább, mint tanfolyamok, és nem mint élő kultúra, táncalkalom. Nem szerves részei a kapcsolódásnak, szórakozásnak. Az elkészített interjúk szerint ugyanakkor – a néptáncot leszámítva – megdöbbenően redukálódott a tánc mint szórakozási forma iránti igény, zenei irányzattól és korosztálytól függetlenül. Erre a kilencvenes években, amikor az élőzene koncertek (táncalkalommal), és a diszkók, rock-diszkók és egyéb táncos szórakozóhelyek, bárók, mulatók a fénykorukat élték, még senki nem számított. (Kifejezetten a fiataloknak való helyekről, nem pedig a félvilági színterekről beszélek most). Az évtized végétől megerősödő elektronikus zene, a dj-k vagy elektronikus tánczene elterjedése nem tudta pótolni sem lélekszámban, sem lendületben, energiában a hagyományos könnyű tánczenét (rock and roll, diszkó és ezek irányzatai) sokaságot megmozgató világát. Igaz, nehéz azt a rezgésszámot, rezonanciát tovább fokozni, mint ami a hatvanas vagy a kilencvenes években volt tapasztalható a tánc területén. A magával ragadó, sodró lendület az 1990-es évek (ismételten idézem a pesti szlogent: „kis hatvanas évek”)

után fokozatosan csökkent, és ez nem a rendszerváltozás utáni „eufória” csökkenésének, valamint a nagy számú „Ratkó-unokák”¹² öregedésének tudható be. A jelenség ugyanis világszerte tapasztalható volt.

A kétezres évekre egysíkúbbá, illetve nosztalgikusabbá váltak a táncalkalmak, a „mulató” műfaj, mely addig szinte megvetett volt, virágozni kezdett, aminek oka a kereskedelmi televíziózás megerősödése, a nagy koncertzenekarok kiöregedésének megindulása (ismét tisztelet a kivételnek), és a fiatalok érdeklődésének megváltozása volt. Ebben az időszakban hódított tért széleskörűen az internet, ami általános elkényelmesedéshez, konformizmushoz, végső soron közösségi alkalmak és lelkesedés helyett sokszor cinizmushoz vezetett.

A 2010-es éveket érintve áttekintő munkám döbbenetes eredményeket hozott, nemcsak a negyvenes – ahol természetes, hogy már nem tánc van a közép-pontban –, hanem a huszon- és tizenéves korosztályban. A legtöbb esetben már az ún. „ciki” kategóriába esett a tánc. 2018-ban nehéz volt Budapesten megfelelő táncos szórakozóhelyet találni (a bárókat, a „lötyögésre” csábító szűk terű belvárosi helyeket nem számítom komoly tánchelynek). A külvárosi nagy diszkók régen bezártak. A társasági kultúra megváltozott, a társas érintkezés teljesen más lett 25 év leforgása alatt. A táncolható élőzene teljesen, a felvételtől szóló tánczene

¹¹ Jelenleg persze a Covid-19 járványhoz kapcsolódó intézkedések függvényében. A legfontosabb aktuális források a programokról: folkradio.hu, tanchaz.hu, hagyományokhaza.hu

¹² A hetvenes években születettek nemzedéke, akik a Ratkó Anna népjóléti, majd egészségügyi minisztersége alatti fél évtized során (1950 és 1956 között) – melyre az amúgy is természetesen növekvő szaporulat mellett az abortusztilalom és a gyermektelenségi adó volt jellemző – születettek („Ratkó-gyermekek”) gyermekei.

Picasso-kiállítás a párizsi Louvre-ban, 1971-ben. „A nemzetközi művészvilág az 1990-es évek óta nem termelt ki olyan kaliberű, értékelhető alkotót, aki jelentőségében a többiek fölé emelkedik.” Forrás: FORTEPAN / Urbán Tamás adományozó, 87514-es számú fotó

majdhogynem teljesen eltűnt, legfeljebb nosztalgikus (szinte komikus) formában volt jelen. A közösségi élmények a virtuális világba terelődtek, ennek összes súlyos következményével.¹³

KIÁLLÍTÁSLÁTOGATÁS (KÉPZŐ-, ÉS IPARMŰVÉSZETI, TUDOMÁNYOS, MŰSZAKI)

Soha nem volt még Magyarországon olyan mennyiségű, külföldi anyagokat is bemutató képző-és iparművészeti tárlat, mint a 2010-es években. A kiállítóhelyeket felújították, a gazdaság bőven kitermelte a kulturális javak bemutatásához szükséges anyagi forrásokat. A múzeumok a legkorszerűbb technikát és múzeumpedagógiai eszközöket használták a tárlatok bemutatásához, és gyakran hosszú sorok álltak a jegypénztáraknál. Mégis – és ez fájdalmas,

hogy ebben az esetben is erről kell beszélni –, a megszerzett információk elmélyítése, feldolgozása és továbbadása (leginkább ez utóbbira van rálátásunk) nagyon sekélyes képet mutat. Nem az általános érdeklődéssel van baj: az emberek nyitottak és készek a befogadásra (vizuális korban élünk, szinte minden a látványról szól), hanem a műveltségi bázis (a befogadói oldal), amire a műalkotások „érkeznek”, hiányos és felületes, sőt néha egyáltalán nem létező.¹⁴ Sajnos nagyon sokszor – korosztálytól függetlenül – az érdeklődés hiányával is szembesülünk.

Korunknak viharos információáramlása sem engedi, hogy a megkapott, sokszor bonyolult, nem egyértelmű üzenet tartósan beépüljön, megformálódjon, élményként továbbadhatóvá váljon. A modern képzőművészet

– a komolyzenével ellentétben – kitermelt olyan stílusirányzatokat, amelyek dekoratívak, érthetőek és befogadhatóak, annak ellenére, hogy elvont a témájuk és absztrakt a megfogalmazásuk.

A statikus vizuális művészetek (festészet, szobrászat, grafika és esetenként az építészet) azonban nem feldolgozhatók a szükséges háttér-információk, képzettársítások és kellően kifejtett asszociációs képesség nélkül. Ezért hiába a látogatók sokasága, ha az érkező művészeti üzenetek nem érik el a céljukat, illetve ha a befogadás csak percekig, legfeljebb órákig történik meg – és itt nem arra utalok, hogy a mindenkit körbevevő információ- és jeldömping elmossa a beérkező korábbi ingereket. Felületes, avatatlan szemléléssel nem érhető el az elvárt eredmény, és ez a fejlemény a

¹³ Ropolyi László: *Az Internet természete. Internetfilozófiai értekezés.* Budapest, Typotex, 2006, 56. https://books.google.hu/books?id=QY_2CG9_bqEC&pg=PA203&lpq=PA203&dq=K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9g (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.).

¹⁴ Bujdosó Ernő: *High Art – Low Art, avagy a két kulturális világ.* Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola, DLA értekezés, 2007, 71. http://www.mke.hu/sites/default/files/attachment/ertekezés_bujdosoe_0.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.).

fogyasztói társadalom és a tömegesedés számlájára írható. Való igaz, hogy korunkban a magasművészet a legszélesebb körben elérhető, mondhatni a műélvezet a végtelenségig demokratizálódott, de ez nem hozta magával a művészetek értő befogadásához szükséges tudáshalmazt, az oktatási háttérrel. Valójában széleskörű üzleti megfontolások állnak a nagyfokú kiterjesztés háttérében – nemritkán a bulvárral rokon szenzációhajhászás és hatásvadászat eszközeivel élve. Ez felfogható pozitív hatásként is, mivel tudjuk, hogy a klasszikus művek születésének korában csak egy szűk kör lehetett nemhogy a befogadó, de a megismerő is. Ismét csak az élménybeszámolókra hagyatkozhatunk: nincs olyan interjúalany, aki a legnagyobb nevű művészek (pl. Leonardo da Vinci, Munkácsy Mihály, Mednyánszky László vagy éppen Gustav Klimt) munkásságáról három percnél tovább tudott volna beszélni. De az is feltűnő, hogy sorolhatnánk a nagy neveket sokáig, hiszen az utóbbi tizenöt évben a magyar kulturális irányítás sokat tett a bemutatásukért, valóban kortárs „nagy neveket” nem találunk közöttük. Ennek nagyon furcsa, egyben egyszerű oka van: rendkívüli módon csökkent a számuk.

A nemzetközi művészvilág az 1990-es évek óta nem termelt ki olyan kaliberű, értékelhető alkotót, aki jelentőségében a többiek fölé emelkedik, kimagaslik, úgy, ahogy pár évtizeddel korábban és azt megelőzően évszázadokig, számosat. Ez magyarázható a sokat emlegetett „stíluselmosódás” korszakával, a posztmodernnel (sőt

a posztmodern utáni világgal, a szürmodernnel), illetve az atomizált, társadalmi, emberi és személyes mondanivalót tekintve vegetatív, szinte szemfényvesztő állapotba kerülő képzőművészi világgal. Mentségül legyen mondva, hogy a hagyományos vizuális művészetek döbbenetes erejű kihívással állnak szemben a modern technológiát alkalmazó, szintén vizuális művészetek irányából. A 19. században a fényképezés, a 20. században a film, majd a videografika, végül a digitális művészetek hasítanak egyre nagyobb szeletet a képzőművészet tortájából.¹⁵ Az egyre inkább a nyers, érzékekre ható vizuális anyagok mellett „eltörpül” Michelangelo, természetesen nem művészi, hanem hatásvadász szempontból. Így az átlagember nehezen kárhoztatható a hagyományos művészeti ágaktól való elfordulás miatt. Paradox módon egyre inkább a legnagyobb nevek a kizárólagos művészeti húzóerők. Van Gogh-gal, Picassóval, Dalival egy kiállítóteremnek még el lehet érnie valamit, másokkal azonban egyre kevésbé.

A minőség és az érdekesség szempontjait figyelembe véve, a homogenizálódás a médiafelületek és elsősorban az interneten megjelenő lehetőségek miatt történik. Korunkban a világháló korlátlan megjelenést biztosít, gondoljunk csak arra, hogy bárki indíthat blogot, honlapot, alapíthat online közösséget, csoportot és a vizuális eszközöket használhat, melyek a képernyő legfőbb lehetőségei, maradéktalanul ki lehet használni.

A fénykép és a rövid videofilm továbbra is a legnagyobb sláger. Abban a világban, ahol mindenki valami vizuálisat „posztol”, nagyon könnyen elvész a valódi érték és minőség, miközben a látvány és a monitor vibrációja rabul ejti az embert. Az *Instagram* korában, mikor már nem is szöveggel, pusztán képpel üzennek az emberek, nehéz elmagyarázni egy statikus, kétszáz évvel ezelőtti festmény értékét. Valójában a posztmodern fogyasztói ideológiák is azt hirdetik, hogy „mindenki lehet művész”, „mindenki egy kicsit művész”, ezért a relativizálódás miatt a kanonizált értékek, művek devalválódnak, érthetetlenek lesznek, sőt sokak számára dagályossá, fölöslegessé válnak. Így ismét fennáll a jellegzetes kölcsönhatás: a világ, vele együtt pedig a befogadók és az alkotók is átalakulnak. A fő probléma a változások minőségi iránya.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy a kilencvenes évek elején mennyiben volt más a helyzet. Ha elvonatkoztatunk az okostelefonok, sőt a mobiltelefonok teljes hiányától, illetve feltesszük, hogy ez nem kardinális kérdés, akkor a „kevesebb több” élményére emlékszünk. Nyilvánvalóan statisztikailag is más volt a megnyílt tárlatok száma, a nézőszám is kisebb volt, ugyanakkor a megélt élmény tartósabb, mélyebb és beágyazottabb volt, mint manapság. A beszámolók szerint bizonyos emberek mind a mai napig hordoznak emléket a nyolcvanas-kilencvenes évekből, ami egy-egy, hónapokig tartó monumentális kiállítást illet.¹⁶ Ez az élménytípus változik a kétezres években: a 2005-ös

¹⁵ Magyarország, 1989–2009 i. m. 2010, 28.

¹⁶ Berecz Ágnes: A kilencvenes évek művészetének diszkrét bájai. *Balkon*, 2002/1–2 (január–február). http://balkon.art/1998-2007/balkon_2002_1_2/02berecz.html (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.).

A Budapesti Műszaki Egyetem könyvtárának központi olvasóterme 1971-ben. „Bárcsak elolvasták, de főként megvitatnák, megbeszelnék az olvasott tartalmakat egymás között az emberek!” Forrás: FORTEPAN / Urbán Tamás adományozó, 87371-es számú fotó

megfigyelések alapján elfordulás tapasztalható, főleg a fiatalok (harminc év alattiak) körében.

A múzeumok a digitális technológia legmodernebb eszközeit kezdik használni, mely egyrészt korszerű, érthető és üdvözlendő, ugyanakkor a kézbe vehető készülékek, ezáltal a zsebben hordható képi- és tudásvilág irányába mutatnak. A kétezres évek még nem a teljes digitalizáció korszaka, ennek tarolását 2016–18-ra érezhettük véglegesen. Korábban a táblagépek, okostelefonok elterjedése még nem volt jelentős, a legkisebbek a laptop méretű készülékek voltak, illetve a múzeumok még nagyobb kivetítőket használtak. Az érintőképernyős technológia ugyanakkor a nézők teljes bevonását tette lehetővé, elsősorban a

történelmi és természettudományos illetve műszaki tárlatokon. Adja magát a költői kérdés, hogy például Benczúr Gyula vagy Henri Matisse festményének látványán mit lehet „javítani”, szükséges-e egyáltalán villogó körítés, „vizuális eladhatóság”? Nyilván a művek önmagukért beszélő minőségét nem tudja javítani semmi, és erre nincs szükség.

Van persze olyan terület, ahol nagyon jól működik a modern technológia. Az egri vár 1552-es ostromát például sokféle multimédiás eszközzel lehet mutatni egy történelmi-régészeti tárlaton, de egy szobrászati, grafikai kiállítást nehéz a technika „segítségével” feljavítani. A minőség befogadása itt ugyanis a látogatóra van bízva. Vagy történik rezonancia, vagy, sajnálatos esetben,

nem. 2018-tól már az említett, bőség zavarának időszaka zajlik: nagyszámú minőségi tárlat, sok látogató, de csekély lecsapódás, rezonancia, ezzel együtt elterjedt a szerveslenség és a felületesség. A tízperces élmények korát éljük.

KÖNYVOLVASÁS

Az egyik legszembetűnőbb változást a könyvekhez való viszonyunk mutatja. Nem az alapvető olvasásmennyiséggel van a fő gond, mert az emberek ma is olvasnak, igaz, mást, máshogyan, és más mennyiségben, mint az összehasonlított korszakok kezdetén. A probléma az olvasott tartalmak hatásával, rögzülésével, a belső reflexek keletkezésével van. Harminc évvel ezelőtt egy kötet elolvasása a tudatunk mélyrétegeibe hatolt, és ami a lényeg, ezt mással is megtudtuk osztani, élőszóban, szűk körben. Néha egy-egy mű jelentette élményről a fiatalok és az idősebbek is órákig tudtak eszmét cserélni. Ez a jelenség a tapasztaltak szerint a kétezres években kezdett módosulni, sekélyesedni. Hangsúlyozni kell, hogy ez egy – nem túlzás – évszázados folyamat gyors megváltozása, hiszen korábban (a televízió intenzív hatását most félretéve) a könyvek által hordozott tartalmak jelentették a tudás, az ismeretek legnagyobb, még megosztható mennyiségét. A merítésünk középső pontja (2005) azért lényeges, mert ekkorra már mérhető az az elmozdulás, mely jelzi azt a változást, amit a könyvolvasással időben és minőségben töltöttünk.¹⁷ Természetesen az irodalmi életben bekövetkező folyamatos változás, a kortárs írásművek – sokak által panasszal illetett – jellege, stílusa

¹⁷ Kulturálódási szokásaink. A lakosság televíziózási, olvasási jellemzőinek vizsgálata az időmérleg-felvételek segítségével. Budapest, KSH, 2013. június, 17. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kult_szokasok.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 11. 27.).

és tartalma egyaránt befolyásolta/befolyásolja a könyvolvasáshoz való viszonyt. Ez egyre inkább megkerülhetetlen kérdés, mely egyaránt jellemzi a kortárs művészeti ágakat. A bekezdés elején említett „mit és milyen mennyiségben olvasunk” komoly probléma, és negatívan érinti a tartalmas, nyomtatott irodalmat, legyen az regény, szakkönyv vagy egyéb.

1992-höz képest jelentősen csökkent az olvasásra szánt idő. Az olvasott anyag mennyisége folyamatosan szűkül, és ez a terjedelmesebb, nagyobb lélegzetű művek rovására történik. Egyre inkább előnyt élvez az összefűzött novellairodalom, majd a cikk vagy a rövidhír olvasása. Nem megkerülhető az internet kétezres évekbeli elterjedésének ok-okozati összefüggése, annak hatása. Tapasztalati alapon bátran kijelenthető, hogy a nyomtatott írások olvasásának csökkenése az internetfogyasztás bővülésével magyarázható. Ez – hiába vannak ellenvéleményen a technológiai cégek és képviselői, pártolói – kimondottan a tartalmi értékek rovására történik. A fő felelős maga a „képernyő”, melynek technikai jellegzetességei okozzák azt a függő viszonyt, ami az internet és használója között fennáll. A vibráló, fehér, illetve színes fények vonzzák és rögzítik a tekintetet, folyamatos (egyben pillanatnyi) éberségre is készítetik az olvasót.¹⁸ Ezzel összefüggésben az internetes *mainstream* tartalomszolgáltatás rövid, pár soros, nagyon könnyen befogadható írásokkal tájékoztat, mely (szintén a technikai adottságok miatt) pillanatonként válto-gatható, átkapcsolható. Hiába tudjuk, hogy például a British

Museum könyvtárának jelentős anyaga böngészhető az interneten, művelődés végett, az elmélyült olvasás szintjén szinte senki nem használja a világhálót, legfeljebb szakkérdések gyors tisztázására.

A másik jellegzetes felvetés, miszerint fölösleges a nagy lexikális tudás, hiszen a világ teljes rögzített tudása ott van karnyújtásnyira (tulajdonképpen a zsebünkben). A probléma, hogy okostelefonunk tartalmát nem használjuk összefüggésében, legfeljebb „szótárként”. Ez nem pótolja például a regényirodalom megismerését. Magát az elmeműködést is elkényelmesíti, és elhitei velünk, hogy valóban fölösleges a lexikális tudás. Az elmélyült, hosszas olvasás hiányzik, a belső lecsapódás és az örömteli átadás (valódi megosztás) eltűnik, így oda a varázs. Hiába terjedt el, hogy a „Gutenberg-univerzumhoz” hasonló a „Zuckerberg-univerzum”, a két technikai vívmány (jelesül a könyvnyomtatás és a *Facebook*) nem említhetők egy napon. A *Facebook*-világ diverzitása felfoghatatlan, robbanásszerű, és nagyobb léptékű esemény, mint a könyvnyomtatás lassú elterjedése, tehát hatása elvitathatatlan, de a minőséghez való viszonyuk kétségtelenül ellentétes. Míg a könyvek a már kanonizált, de addig elérhetetlen többlettudást kínálták (eleinte a kiváltságosoknak), addig az internetes információáramlás és terjesztés ellentétesen hat. Az érzékeinkre ható képi és hangvilág felületes, pillanatnyi élmények tárháza, melyet – hiába elérhető rajta keresztül mindenki számára a mélyebb tartalom, akár teljes tudásanyag – nehéz jól,

adekvát módon használni. Sokkal inkább egy teljes körű kommunikációs sztrádának tekinthető, ami egyre inkább a lefelé nivellálódásért felelős.

A könyv, a nyomtatott világ nem kommunikál, hanem értékes tartalmat hordoz. Ennek „fogyasztása” 2018-ra csökkent. Ellentmondás, hogy a könyvkiadók, könyvesboltok gyakorlatilag ontják az újabbnál újabb kiadványokat, színes kavalkádjuk magával ragadó, ha azonban jobban tanulmányozzuk ezeket a köteteket, csalódással vehetjük tudomásul a minőségüket. Semmiképp nem állják meg a helyüket tizenöt-húszéves összehasonlításban. A regény műfaja ún. *bestsellerré* hígult, tucatjával jelennek meg hangzatos címekek egymást gyorsan váltó kötetek, melyek pár heti élményt nyújtanak, szépirodalmi értékük pedig elenyésző. A színes albumok, reprezentatív kötetek piaca óriási, de ez szintén nem az elmélyült olvasási igényeket elégíti ki. Óriási kereslet az ezotérikus, spiritualista, „pszichológizáló” kötetek iránt, azonban minőségükről, szerzőik avatóságáról kár volna értekezni. Bárcsak elolvasnák, de főként megvitatnák, megbeszelnék az olvasott tartalmakat egymás között az emberek! De ez utóbbi még inkább hiányzik. A beszélgetés, a kommunikáció minőségéről, annak rendszerváltozást követő megváltozásáról különálló kutatást lehetne és kellene végezni.

¹⁸ Tószegi Zsuzsanna: A túlzott képernyőhasználat az identitás alakulására. (különösen: A kibergyerekek nemzedéke c. fejezet) <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/a-tulzott-kepernyohasznalat-hatasa-az-identitas-alakulasara>